

The historical analysis of the development of psychological knowledge and some aspects of the help organization for mental patients in Podillia is carried out in the article. It is based on the scientific and practical activity of the Vinnytsia hospital for mental diseases named after O.I. Yushchenko in the second half of XIX – at the beginning of XX century.

Key words: hospital for mental diseases, Podillia, psychological help, scientific activity, history of psychology.

Отримано: 2.10.2008.

УДК 378.147.133+17.022.1

Н.П. Максимчук

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЗМІСТУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВІД РІВНЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті визначено зміст ціннісних орієнтацій та рівень професійно-педагогічної спрямованості, встановлено вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійно-педагогічна спрямованість, ціннісні орієнтації, професійне самовизначення, особистісно-професійне становлення.

В статье определено содержание ценностных ориентаций и уровень профессионально-педагогической направленности, установлено влияние содержания ценностных ориентаций на профессиональное самоопределения будущего учителя.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая направленность, ценностные ориентации, профессиональное самоопределение, личностно-профессиональное становление.

Актуальність дослідження. Важливою умовою професійного становлення майбутнього вчителя, як свідчать дослідження Л.В. Долинської, С.В. Яремчук та ін., є його професійно-педагогічна спрямованість, а тому завданням дослідження стало вивчення нами залежності змісту ціннісних орієнтацій від рівня професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вчителів.

При дослідженні робіт, в яких розкривається проблема формування особистості майбутнього вчителя (О.Г. Мороз, О.В. Скрипченко, Н.В. Чепелева), зокрема професійно-педагогічна спрямованість і професійне самовизначення (що розкриті в роботах Л.В. Долинської, М.І. Дьяченко, І.А. Кандинович, Е.А. Науменко, В.А. Семиченко, В.Д. Фьодорова, А.А. Черних та ін.), мотивація поведінки та навчальної діяльності (що відображені в роботах Л.І. Божович, А.М. Зарукіної, Л.Н. Захарової, А.К. Маркової, В.А. Соніна та ін.) стає очевидним, що зміст домінуючих мотивів самовизначення особистості, їх взаємовідношення в структурі мотивації поведінки та діяльності студентів являють собою психологічне підґрунтя для формування спрямованості студента як спеціаліста.

Мета дослідження – дати аналіз змісту ціннісних орієнтацій та рівня професійно-педагогічної спрямованості, встановити вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення майбутнього вчителя.

Результати. Зміст ціннісних орієнтацій ми визначили за допомогою методики “Життєво-професійні цінності особистості”. Аналіз результатів цієї методики показав, що основними цінностями майбутніх вчителів виступають цінності особистого характеру (здоров’я, щасливе сімейне життя, наявність вірних друзів, кохання, цікава робота), матеріальні (матеріально забезпечене життя), професійні (цікава робота) та для випускників набуває особливого значення цінність “активне діяльне життя”. До першої десятки за кількісними показниками ввійшли і життєві, і професійні ЦО. Аналіз даних за всіма методиками показав, що очолюють ієрархію загальнолюдські ціннісні орієнтації. Наявність в ієрархії професійних цінностей свідчить про професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього вчителя.

Життєві цінності порівняно з професійними переважають в ієрархічній структурі. Серед професійних виділені такі ціннісні орієнтації: любов до дітей; хороша атмосфера на роботі; пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток).

Варто звернути увагу, що юнаки і дівчата, які проживають у сільській місцевості, менше, порівняно з міськими, орієнтуються на професійні цінності. Ми пояснюємо це тим, що міська

молодь, яка вступає до педагогічного закладу, зробила цей вибір більш свідомо через педагогічні класи, підготовчі курси та ін. Тоді як старшокласники, які закінчують сільську школу, мають зараз у більшості випадків загальні установки “виїхати з села” та “вступити на безкоштовне навчання”. Педагогічний вуз видається їм у цьому відношенні найлегшим засобом досягнення мети. Більшість із них і не збирається повертатись в село працювати вчителем; адже школи закриваються, а в тих, що працюють, заробітну плату вчителям видають нерегулярно. Тому в сільських школах потрібно посилити роботу з проф-орієнтації та формування професійної спрямованості старшокласників, зокрема, професійно-педагогічної.

Рівень професійно-педагогічної спрямованості ми визначали за допомогою контент-аналізу завершених речень, які ми отримали в ході проведення проєктивної методики “Життєво-професійний шлях”. Контент-аналіз результатів дослідження показав, що за змістовною інтерпретацією можна виділити декілька груп відповідей. Так, частина студентів (33,3%) розуміють “професійний шлях” як шлях оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками; самовдосконалення; набуття досвіду; становлення себе як професіонала. Серед відповідей найбільш характерними є: “це шлях, який людина повинна пройти в своєму житті, але пройти вивчившись”, “це шлях вирішення проблем так, як би це зробив професіонал”, “це отримання знань шляхом навчання та практики”, “це шлях вдосконалення знань у галузі професії”, “це підвищення свого професійного рівня, самовдосконалення”.

Інша група респондентів (11,6%) бачить у професії вчителя своє покликання, мету свого життєвого шляху, здійснення мрії. Про це свідчать такі варіанти відповідей: “це суть мого життя”, “це найбільша і найкраща частина мого життя”, “це здійснення мрії”, “всю себе віддавати своїй роботі”.

Аналіз даних висловлювань є прикладом того, що студенти вбачають в професії вчителя смисл свого життєвого шляху, покликання. У них наявні професійні цінності, що визначають професійно-педагогічну спрямованість особистості.

Наступна група студентів (10,4%) трактує професійний шлях, пов’язуючи його з реалізацією духовних цінностей, а саме, надають перевагу таким цінностям як задоволення, насолода від роботи, радість від роботи з дітьми і т.д. Серед

відповідей цих студентів ми виділили такі: “це духовне задоволення”, “це терниста дорога, яка приводить до задоволення від своєї роботи”, “це один з найцікавіших шляхів у житті”.

Дуже важливим є той факт, що студенти (11,6%) визначають професійний шлях невід’ємно від життєвого. Про це свідчать такі висловлювання студентів: “це шлях, який ми обираємо на все життя”, “це шлях твого життя”.

За матеріалами дослідження ми приходимо до висновку, що деяка частина студентів (5,8%) бачить свій “професійний шлях” просто як час, який вони будуть тратити на виконання професійних обов’язків. До цього висновку привели такі висловлювання: “це час, упродовж якого людина займається своєю професією”, “це час, коли ви працюєте”, “робота, якою я займаюся певний час свого життя”. У студентів, які складають цю групу, не зафіксовано спрямованості до самоосвіти, самовдосконалення, активності на пізнання, відкриття нового, прагнення творчо реалізувати свій особистісний потенціал, не виявлено зацікавленості до своєї майбутньої професії.

Як бачимо, вже в інтерпретації поняття “професійний шлях” чітко простежуються відмінності в ціннісно-емоційному ставленні до обраної професії.

Останнім часом юнацтво в силу матеріальної нестабільності суспільства орієнтоване на матеріальні цінності. Прагнення будь-що досягти матеріального благополуччя стало масовим явищем в умовах “перехідного періоду”. Ця тенденція відобразилась у студентів (3,6%) у таких інтерпретаціях професійного шляху: “це спосіб існування особистості”, “це забезпечене життя”, “це майбутнє дорослої людини, заробіток на своє власне життя”. Варто зазначити, що наявність грошей і знань виступають для молоді не стільки як цілі, скільки засобами реалізації головних життєвих планів – отримання цікавої роботи, створення сім’ї.

Інша група студентів (18,3%) трактує “професійний шлях” як засіб побудови кар’єри, досягнення високих професійних результатів. Цю думку підтверджують такі висловлювання: “це хороша дорога в майбутнє”, “це вдало побудувати свою кар’єру”, “це вихід у велике життя”, “це шлях до успіху”. Тут мають місце цінності, спрямовані на досягнення високого суспільного статусу, визнання, престижу, самореалізації.

Проведене дослідження показало, що лише незначна частина студентів (5,4%) неспроможна визначити цінності, якими вони прагнуть керуватися у своєму житті. Тому потрібно допомогти цим студентам усвідомити себе в ролі майбутнього вчителя і набути відповідних цінностей (загальнолюдських, професійних, особистісних, духовних, статусних і т.д.).

Усі названі студентами відповіді можна згрупувати за змістом. Отже, як бачимо, трактування “професійного шляху” є опосередкованим відображенням цінностей кожної особистості.

При виявленні життєво-значущих цілей найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, займають такі цілі: досягти справжнього професіоналізму; успіхів; найвищого рівня професіоналізму; стати фахівцем; добитися найвищих результатів своєї праці; набути найвищого рівня знань, щоб передати іншим; добитися керівної посади; повного взаєморозуміння з вихованцями; найвищий професійний розвиток для покращення існування людства на землі; повага.

Отже, як бачимо, до першої десятки ввійшли професійні, статусні цілі та цілі самовдосконалення. Усі названі студентами цілі можна згрупувати за змістом. На першому місці у всіх опитаних студентів (40,8%) знаходяться професійні цілі. Про це свідчать такі відповіді: “У професії мені б хотілося досягти справжнього професіоналізму”, “стати фахівцем”, “отримати знання, щоб передати іншим”, “повного взаєморозуміння з вихованцями”. У цих студентів (30,0%) простежується спрямованість на цілі, тісно пов’язані з майбутньою професією, які є відображенням статусних ЦО. Про це свідчать такі відповіді студентів: “У професії мені б хотілося досягти успіхів і поваги колег”, “керівної посади”, “зробити добру кар’єру”, “визнання”.

Другий ранг посідають цілі самовдосконалення (20,4%), перш за все, такі як: “досягти найвищого рівня знань”, “найбільшого професійного розвитку”, “індивідуальної майстерності”, “закінчити аспірантуру, написати підручник”. Цілі самовдосконалення, як бачимо, пов’язані з майбутньою професією.

Лише незначна частина студентів (4,8%) не в змозі визначити свої професійні цілі, оскільки не пов’яже своє майбутнє з педагогічною професією.

Одним із факторів, які впливають на зміст та характер цілей юнацтва загалом і майбутніх вчителів особливо, оскільки це в основному діти з малозабезпечених сімей, є матеріальна нестабільність, а тому зустрічаються і такі відповіді (2,4%): “У професії мені б хотілося досягти багато грошей”, тобто майбутню професію вони пов’язують із своїм матеріальним забезпеченням, заробітком.

Альтруїстично-романтичний характер цілей проявився у відповідях типу: “У професії мені б хотілося досягти найбільшого професійного розвитку для покращення існування людства на землі”.

Закінчення незавершеного речення: “Хороший вчитель той ... “ дало нам можливість також виявити та прорангувати професійно важливі цінності майбутніх вчителів.

У результаті контент-аналізу відповідей студентів, ми отримали ієрархію професійних цінностей: вміння пояснити матеріал, зацікавити на уроці; розуміння дітей; взаєморозуміння; любов до дітей; повага до дітей; вміння дати справжні знання учням, вимогливість; урахування індивідуальних особливостей особистості учня; покликання та любов до професії; повага учнів; вміння залишити після себе добру згадку на все життя; терпеливість.

Як бачимо, в особистості вчителя-професіонала студенти першочерговими вважають дидактичні здібності. На нашу думку, такі установки є результатом спрямованості навчально-виховного процесу в ВНПЗ на формування учителя-предметника та недооцінки ролі психолого-педагогічної підготовки. Цей висновок підтверджується і тим, що серед професійних цінностей, які за частотою виборів студентів виявились незначущими, ми виділили: любов до дітей; покликання та любов до професії; повага учнів; відданість професії, бажання залишити після себе згадку на все життя; розуміння учнями вчителя; терпеливість.

Отже, як бачимо, переважна більшість студентів поставила на найвищій щаблі ієрархічної структури професійно-предметні цінності. Це свідчить про те, що у студентів недостатньо сформовані уявлення про пріоритетні ЦО педагогічної професії, що підтверджено і результатами завершення речення “У моїй роботі неможливо обійтися без ...”

Найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, отримали такі ЦО: знання; витримка, терпіння; розуміння;

комунікативність, вміння спілкуватися; любов до дітей; доброта.

Отже, як бачимо, очолили ієрархію професійних цінностей, перш за все, ті, що стосуються знань, а вже потім стилю поведінки з учнями (витримка, розуміння, вміння спілкуватися) та відношення до учнів з боку вчителя (любов до дітей, доброта).

При порівняльному аналізі ми помітили, що за професійною метою цінності, пов'язані з майбутньою спеціальністю, займають 1 місце, в той час як за життєвою метою досліджувані помістили їх на 3 місце, віддавши перевагу особистісним та матеріальним ЦО. Статусні ЦО за професійною метою зайняли 2 місце, за життєвою – 4 місце. Матеріальні цінності з 4 рангу (за професійною метою) перемістилися на друге місце (за життєвою метою). За професійною метою не виявлено у респондентів в ієрархії духовних та особистісних цінностей.

Позитивним є те, що смисл роботи вчителя студенти пов'язують:

- з навчанням та вихованням дітей (80,0%), тобто професійними ЦО. Про це свідчать відповіді: “виховати дітей”, “дати необхідні знання”, “розширити кругозір інших”, “навчити дітей розуму”, “навчити дітей предмету”, “підвищити рівень знань дітей”, “допомогти пізнати світ”;
- альтруїстичними ціннісними орієнтаціями (13,75%): “навчити поважати батьків”, “любов до дітей”, “стати вірним другом для учнів”, “збільшити в країні освічених людей”, “навчити розуміти життя”;
- ціннісними орієнтаціями самовдосконалення: “досягти найвищого рівня знань”, “постійно підвищувати свій рівень”;
- моральними ціннісними орієнтаціями (5,6%): “навчити людяності, дружбі”, “у відношенні до дітей”, “в добро-совісній праці”, “навчити бути людиною”;
- духовними ціннісними орієнтаціями (3,75%): “виховання духовного світу людини”, “розуміння природи”, “спілкування”;
- статусними ціннісними орієнтаціями (2,5%) та матеріальними ЦО (2,5%): “щоб поважали учні”, “у посаді”, “в заробітній платі”, “в знайомстві з потрібними людьми”, “вчити дітей, щоб було робоче місце”.

Отже, як свідчать відповіді студентів на речення (“Смисл роботи вчителя полягає ...”, “Моя головна професійна мета ...”, “Моя головна життєва мета ...”) та результати попередніх методик, серед життєвих цінностей найголовнішими виступають особистісні, матеріальні та професійні ціннісні орієнтації. Відносно майбутньої професії, тобто серед професійних цінностей, студенти надають пріоритет професійним ціннісним орієнтаціям, ціннісним орієнтаціям самовдосконалення, статусним та альтруїстичним ціннісним орієнтаціям. І хоча майбутні вчителі розуміють важливість для себе моральних ціннісних орієнтацій, проте смисл роботи вчителя та професійну мету вони недостатньо співвіднесли з моральними та духовними ціннісними орієнтаціями. Тому ми вважаємо, що потрібно допомогти студентській молоді визначитись, які професійні ЦО є важливими в роботі вчителя та розширити їх уявлення про зміст основних професійних ЦО.

З точки зору В.А. Семиченко, “концептуальна модель розуміння студентами загальної логіки професійної підготовки є координаційним інструментом діяльності студентів, внутрішньою теоретичною основою розчленування комплексного процесу навчання на суб’єктивно прийнятну послідовність відповідних дій та забезпечення об’єднання окремих дій студентів у систему” [3; 43].

В організації навчальної діяльності вона “виконує низку функцій: 1) відповідає на питання “Для чого?” (індивідуальне бачення проблеми і перспективи життєвого самовизначення), закріплюючи переконаність студентів у необхідності оволодіння певним видом професійної діяльності; 2) відповідає на питання “Що?” (відображення структури, характеристики і властивостей майбутньої педагогічної діяльності та розкриття її мети); 3) відповідає на питання “Як?” (відображає динамічний аспект навчання та засоби, якими цього можна досягти)” [4; 43].

У своєму дослідженні ми опиралися на теоретичні положення О.М. Зарукіної, яка виділяє три рівні педагогічної спрямованості особистості студента.

1. Найвищий, що характеризується інтересом з дитинства до професії вчителя, захопленням окремими предметами. Професія вчителя є покликанням;

2. Середній, який включає в себе захоплення професією вчителя у старших класах, бажання отримати освіту. Збира-

ються працювати за фахом лише за умови, що не буде іншого виходу.

3. Низький, для якого характерний інтерес до багатьох предметів, вступ до вузу за порадою батьків, з метою уникнення служби в армії. Працювати за фахом вони не збираються [2].

Відповідно до думки Л.В. Долинської, професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя на певному рівні своєї сформованості “починає проявлятися в усіх змістовних характеристиках загальноособистісної спрямованості: потребах, інтересах, переконаннях, нахилах, ціннісних орієнтаціях, домаганнях і т.д. та впливати на всю навчально-професійну діяльність” [1]. Ці думки й стали підґрунтям для припущення про наявність та виявлення характеру зв’язку ЦО майбутнього вчителя з його професійно-педагогічною спрямованістю.

У результаті аналізу мотивів вибору професії вчителя і бажання працювати за фахом ми виділили три рівня професійної спрямованості особистості студента: 1) високий (53,55%); 2) середній (30,60%); 3) низький (15,30%).

Порівняльний аналіз показав:

- у студентів з високим рівнем професійної спрямованості ЦО, що входять до ієрархії значущих цінностей, співпадають з загальнолюдськими, професійними, статусними та матеріальними ЦО. У студентів лише цієї групи ми виявили такі професійні цінності як любов до дітей, вміння розуміти дитину, виховання дітей. Наявність цих цінностей свідчить не тільки про професійно-педагогічну спрямованість особистості, а й виражають гуманістично-демократичну спрямованість особистості майбутнього вчителя, його духовність. Цю думку підтверджує і той факт, що лише у студентів з високим рівнем професійної спрямованості наявні альтруїстичні ЦО (“бажання своєю роботою залишити слід на землі”) та ЦО самовдосконалення (“пізнання”);
- у студентів із середнім рівнем професійної спрямованості цінності, що складають ієрархію значущих цінностей, співпадають із загальнолюдськими, професійними, матеріальними та статусними ЦО. Для студентів цієї групи також наявні альтруїстичні ЦО (“бажання своєю роботою залишити слід на землі”);

- у студентів із низьким рівнем професійної спрямованості значущі цінності співпадають із загальнолюдськими, матеріальними та статусними ЦО. Високий ранговий показник (4 ранг) отримала така цінність, як “розваги (життя, повне задоволення, розваг, приємне проведення часу)”. Наявність таких ЦО як “впевненість в собі”, “можливість бути самим собою, не кривити душею” наштовхує нас на думку, що студентам цієї групи не вистачає самостійності, впевненості, обрання професії вчителя не виступає для них бажаним. Відсутність ЦО “почуття власної гідності” свідчить про те, що у респондентів відсутня власна думка, а їх вчинками, почуттями і думками керують інші люди, а не вони самі. У студентів цієї групи відсутні альтруїстичні ціннісні орієнтації та ціннісні орієнтації самовдосконалення.

Проаналізувавши і співставивши зміст ЦО, що ввійшли до ієрархії значущих цінностей, та рівень професійно-педагогічної спрямованості кожного студента, ми прийшли до висновку, що на зміст ціннісних орієнтацій, які є структурним компонентом особистості, впливає рівень педагогічної спрямованості студента, а саме, лише у студентів з високим рівнем професійно-педагогічної спрямованості наявні ціннісні орієнтації самовдосконалення та альтруїстичні ціннісні орієнтації.

Висновки. Отже, в результаті проведеного нами дослідження виявлено:

- зміст і динаміку загальнолюдських цінностей сучасного студента-вчителя, на основі яких постає необхідність формування суспільної активності особистості та підвищення пізнавальної активності. В зв’язку з тим, що ціннісні орієнтації майбутніх вчителів не завжди пов’язані з педагогічною професією безпосередньо, постає необхідність цілеспрямованого формування професійної спрямованості студентів, починаючи з першого курсу;
- на основі усвідомлення особистістю диференційованості своєї системи цінностей – рівні сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів (високий, низький, відсутній) і зміст найбільш пріоритетних цінностей, якими виступили особистісні, матеріальні та професійні ціннісні орієнтації. Для

студентів характерний низький рівень сформованості диференційованої структури ціннісних орієнтацій, внаслідок чого студенти відчують труднощі у визначенні для себе конкретних цілей життя, виборі відповідних засобів для їх досягнення;

- цінності, що переважають у структурі особистості, тобто виділення таких особистісних якостей досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєво-професійних цілей та реалізації власних домагань. Основними з них є працелюбність, терпіння, любов і повага до учнів, гуманність й людяність, стриманість, наполегливість, міцна воля, розум та кмітливість, старанність, доброта.

Виявлено особливості усвідомлення майбутніми педагогами цінностей, якими повинен керуватися вчитель. Найбільш значущими виявились відповідно моральні, професійні, духовні, особистісно-вдосконалюючі та матеріальні цінності.

Отже, важливою психологічною умовою становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя є сформованість високого рівня професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього педагога. Адже, якщо мотиви обумовлюють включення студента в певну діяльність, то ціннісні орієнтації визначають спрямованість діяльності, її цілі і основні засоби їх досягнення [5], а, отже, є однією з умов розвитку особистості майбутнього вчителя.

Список використаних джерел

1. Долинська Л.В. Психолого-педагогічні умови особистісно – професійного зростання майбутнього вчителя // Психологія. Збірник наукових праць. – Вип.3. – К.,1998. – С. 65.
2. Зарукина А.М. Вопросы педагогики высшей школы. – Иркутск, 1986. – С.154.
3. Семиченко В.А. Психолого-педагогічні проблеми підготовки майбутніх учителів // Методичні рекомендації до вивчення спецкурсу “Психологічна структура професійної діяльності вчителя”. – К.: КДПІ, 1991. – 69 с.
4. Семиченко В.А. Психологические основы процесса профессиональной подготовки студентов вуза: Учебное пособие. – Полтава, 1991. – 78 с.

5. Социология: Наука об обществе: Уч. пособие / Под общ. ред. проф. В.П. Андрущенко, проф. Н.И. Горлача. – Харьков, 1990. – С. 369-371.

Maintenance of the valued orientations and level of professionally-pedagogical orientation is determined in the article, the influence of maintenance of the valued orientations on professional self-determination of future teacher.

Key words: professionally-pedagogical orientation, valued orientations, professional self-determination, personality-professional becoming is also formation.

Отримано: 17.10.2008.

УДК 378.141.13:78

І.Г. Маринін

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКА ШКІЛЬНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО КОЛЕКТИВУ

У статті опрацьовані основні психолого-педагогічні напрямки навчально-виховної роботи керівника шкільного народно-інструментального колективу, які забезпечують ефективну творчу взаємодію з дитячим оркестровим колективом.

Ключові слова: психолого-педагогічна діяльність, шкільний народно-інструментальний колектив, педагогічна підготовка.

В статье отработаны основные психолого-педагогические направления учебно-воспитательной работы руководителя школьного народно-инструментального коллектива, которые обеспечивают эффективное творческое взаимодействие с детским оркестровым коллективом.

Ключевые слова: психолого-педагогическая деятельность, школьный народно-инструментальный коллектив, педагогическая подготовка.

Підвищення інтересу до проблеми шкільного інструментального музикування, а також до широкого кола різно-